

I. PLANIRANJE I OPERACIONALIZACIJA ISTRAŽIVANJA

U OVOM ČETE DIJELU KNJIGE NAUČITI:

- objasniti što je istraživanje
- objasniti razlike između kvalitativnih, kvantitativnih i mješovitih pristupa istraživanju
- navesti dijelove istraživačkog procesa i njihov tijek
- prepoznati potencijalne strahove povezane s istraživačkim procesom
- razlikovati istraživački problem od teme istraživanja
- suziti temu istraživanja
- procijeniti istraživačka pitanja
- formulirati istraživački problem
- razlikovati vrste radova (znanstveni, stručni, pregledni)
- kritički procijeniti znanstvene radove u području odabrane teme istraživanja, uključujući vlastiti rad
- formatirati bibliografske jedinice
- prepoznati elemente teorijskog okvira u istraživanju
- prepoznati važnost teorijskog okvira za koncipiranje istraživanja
- procijeniti odgovara li teorijski okvir istraživačkim pitanjima i hipotezama
- prepoznati važnost teorijskog okvira za pozicioniranje istraživanja
- formulirati hipotezu na temelju istraživačkog pitanja
- razlikovati vrste hipoteza i način na koji vrsta hipoteze utječe na odabir metodologije
- procijeniti je li hipoteza opća ili ograničenog dosega
- procijeniti je li hipotezu moguće provjeriti i opovrgnuti
- razlikovati hipotezu (pretpostavku) od postavke
- operacionalizirati hipotezu
- prepoznati varijable u istraživanju
- razlikovati nezavisne, zavisne i ometajuće varijable
- odrediti vrijednosti varijable
- razlikovati korelaciju od kauzalnosti
- primijeniti znanje o varijablama na vlastito istraživanje.

1. Uvod

U OVOM ĆETE POGAVLJU NAUĀITI:

- objasniti što je istraživanje
- objasniti razlike između kvalitativnih, kvantitativnih i mješovitih pristupa istraživanju
- navesti dijelove istraživačkog procesa i njihov tijek
- prepoznati potencijalne strahove povezane s istraživačkim procesom.

1.1. Što je istraživanje?

Kad kaŹemo da neka osoba nešto istraŹuje, obično mislimo na traganje za novim, njoj nepoznatim, podacima o pojavama, mjestima, događajima. IstraŹuju detektivi, znanstvenici, novinari, policajci, uĉenici, pisci, putnici. IstraŹuju uzroke, sluĉajeve, zloĉine, svijet, svemir, prirodu. Kad govorimo o istraŹivanju u znanstvenom kontekstu – primjerice u akademskoj zajednici, u gospodarstvu (veća poduzeća imaju odjele za istraŹivanje i razvoj) – rijeĉ je o sustavnom traŹenju odgovora na neka pitanja kako bismo unaprijedili znanje.

IstraŹivanje je sustavno, što znaĉi da se odvija po uobiĉajenom obrascu i po uvrijeŹenim naĉelima. U ovoj knjizi bavimo se upravo time: uobiĉajenim obrascima u istraŹivanju koji kreću od istraŹivaĉkog problema, ĉitanja literature, postavljanja istraŹivaĉkih pitanja, hipoteza i varijabli, preko prikupljanja podataka, njihove analize, interpretacije pa do diseminacije. Tako zamišljen obrazac poĉiva na naĉelima etičnosti, ponovljivosti i valjanosti. IstraŹivanje mora biti u skladu s istraŹivaĉkom etikom (v. 17.), odnosno pridonijeti napretku društva i znanja bez nanošnja nepotrebne ili prekomjerne štete. IstraŹivanje bi

trebalo biti pouzdano tako da omogućuje ponovljivost (v. 7.1.1.), kao i valjano, što znači da zaključci istraživanja trebaju biti u skladu s metodama i podacima, da se rezultati mogu poopćiti na druge situacije, kao i to da se odnose na „stvarni svijet“.

Istraživanjem se može unaprjeđivati ukupno znanje čovječanstva, što je slučaj kad je riječ o izvornim znanstvenim istraživanjima (v. 3.4.), dakle onima koja donose neke novine. Osim toga, istraživanjima se može provjeravati već postojeće znanje, a ona mogu značiti i produbljivanje znanja u nekom užem kontekstu, poput akcijskih istraživanja (v. 11.1.). Također, unaprjeđenje znanja može se odnositi i na nova tumačenja nekih pojava, a ne samo na nova otkrića. Kako bi se sve to postiglo, istraživanja moraju biti dostupna i drugim istraživačima: treba diseminirati njihove rezultate (v. IV.), a može se učiniti još i više – otvoriti čitav proces istraživanja (v. 16.).

1.2. Istraživački pristupi

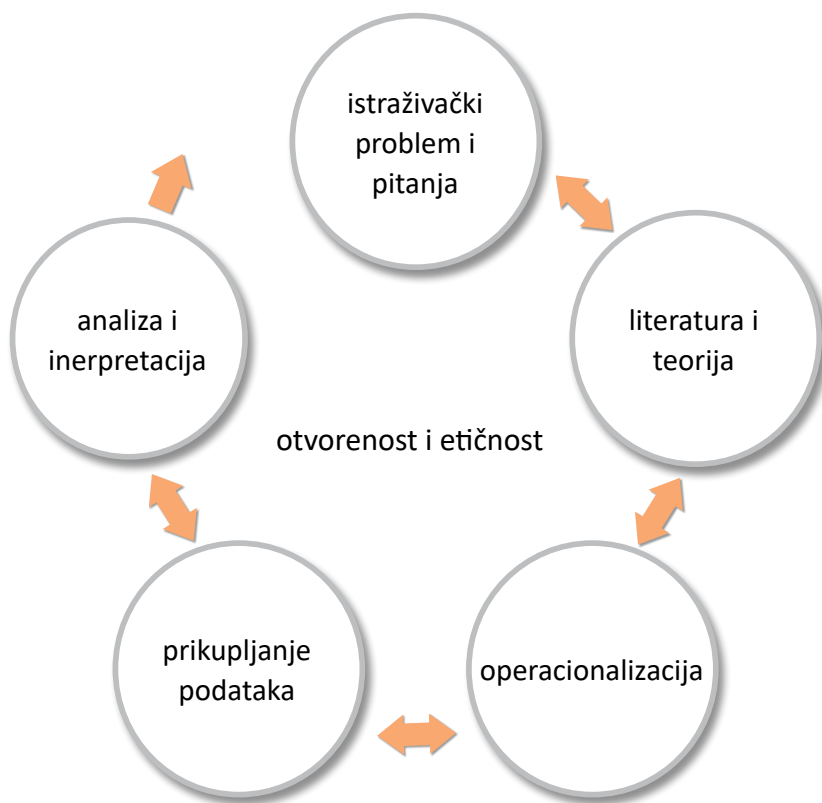
Definicije istraživanja koje smo naveli, baš kao i sve definicije, kreću od nekih aksioma (v. 4.1.) o tome što je znanje, kako do njega možemo doći, što je svijet i slično. Riječ je o sveobuhvatnim teorijskim pitanjima koja, premda nam se mogu činiti apstraktnima, imaju važne posljedice za to što se smatra dobrim istraživanjem i kako se istražuje. Kvantitativni pristupi često se povezuju s brojanjem podataka, ali osim toga i s objektivnosti i distanciranosti istraživača, preciznosti mjerenja i strukturiranosti nacrt istraživanja, donošenjem širokih generalizacija i sl. Kvalitativni pristupi bave se interpretacijom značenja pa se podaci ne broje, a istraživač je često blizak sudionicima i predmetu istraživanja, mijenja nacrt istraživanja ovisno o novim saznanjima te donosi dubok, a ne širok uvid, s ograničenom mogućnošću generalizacije (Bryman 2012: 408). Mogući su i mješoviti pristupi, kojima se u nacrt istraživanja kombiniraju kvalitativni i kvantitativni pristupi i metode. Cilj je mješovitih pristupa triangulacija podataka (v. 9.5.), dobivanje potpunijeg uvida u istraživanu pojavu, kao i izbjegavanje ograničenja kvalitativnih odnosno kvantitativnih pristupa.

Ta se tri pristupa, dakle, mogu razlikovati prema koracima u istraživanju, korištenim metodama, prikupljenim podacima, načinima analize podataka i potencijalnim zaključcima. Neke poddiscipline ili teorijsko-metodološki pristupi jasno pripadaju jednoj od navedenih tradicija pa se u njima koriste ustaljene kombinacije izvora podataka, načina njihova prikupljanja i analize. Primjerice, mnoga korpusna istraživanja pripadaju kvantitativnoj tradiciji, imaju unaprijed određen nacrt istraživanja i koriste se kvantitativnim metodama. Kritička analiza diskursa obično je dio kvalitativnih pristupa, kako prema nacrtu, tako i prema analizi. Ipak, u oba slučaja moguć je i mješoviti pristup, budući da korpusni podaci često zahtijevaju interpretaciju nekih kategorija (za što se koristi kodiranje), a kritička analiza diskursa može uključivati i kvantifikaciju.

Ova je knjiga zamišljena kao širok pregled istraživačkog procesa u jeziku i prevođenju pa se stoga u njoj nećemo baviti uobičajenim ustaljenim kombinacijama istraživačkih pristupa, izvora podataka i metoda (za detaljnije informacije o njima, čitatelja upućujemo na literaturu u odlomku *Pročitajte više*). Ipak, njezina je prednost to što se u njoj nalaze opći postupci koji su u temelju različitih vrsta pristupa istraživanju u jeziku i prevođenju. Zato se ovdje ne može naći popis gotovih „receptata“ za pojedinu poddisciplinu ili pristup unutar lingvistike ili znanosti o prevođenju, nego se daje postupovnik koji zacrtava trasu koju svaki istraživač ionako mora svladati na svoj način. Rezultat tog puta može biti plan istraživanja (v. **Dodatak 1**), ali i cjelokupno istraživanje.

1.3. Cikličnost istraživanja

Proces istraživanja u knjigama ili vodičima obično se prikazuje kao razmjerno linearan proces koji počinje istraživačkim pitanjem, a završava više ili manje jasnim odgovorom na to pitanje. Takvoj percepciji pridonose i znanstveni radovi, u kojima se postupak istraživanja prikazuje na pojednostavljen i jasno strukturiran način (v. **14.**). Ipak, proces istraživanja je cikličan i nelinearan, što je prikazano na **slici 1**.

Slika 1. Ciklus istraživanja

Proces je cikličan jer odgovor na istraživačko pitanje od kojeg smo krenuli obično otvara i nova istraživačka pitanja te na taj način, nakon analize i interpretacije podataka, može značiti započinjanje novog ciklusa. Proces je i nelinearan, što znači da se tijekom „kretanja“ po koracima ciklusa ponekad moramo vraćati na prethodne korake kako bismo ih promijenili i prilagodili novim saznanjima do kojih smo došli, objektivnim prilikama i slično. Na primjer, istraživački problem i pitanja ovisit će o literaturi koja o njima postoji, ali i o teorijskom okviru, tako da se mogu mijenjati. Operacionalizacija može ovisiti o tome koji su nam izvori podataka dostupni, što ponekad nećemo utvrditi prije nego što ih počnemo prikupljati. Analiza podataka i njihova interpretacija može dovesti do potrebe za prikupljanjem novih podataka.

1.4. Strah od istraživanja

Istraživanje je uzbudljivo jer ga pokreće znatiželja i želja za unaprjeđenjem znanja. Ipak, strah je normalan budući da proces nije linearan i da određite nije unaprijed poznato: hoćemo li znati kada i kako se vratiti na prethodni korak, hoćemo li prikupiti dovoljno podataka, hoćemo li ih znati analizirati i interpretirati, hoćemo li znati napisati tekst? Također, tijekom istraživanja istraživači ponekad pomisle da je njihovo čitavo istraživanje loše zamišljeno, bezvezno, nevažno i nezanimljivo. To se zna dogoditi kad se istraživač zbog novih saznanja u ciklusu istraživanja mora vratiti na prethodni korak, na primjer ako se zbog problema s operacionalizacijom mora vratiti na čitanje literature ili postavljanje hipoteze. Uobičajen je i „strah od prvog koraka“, kad istraživač nije spreman pristupiti prikupljanju podataka nego stalno pokušava „izbrusiti“ nacrt istraživanja kako bi bio „savršen“. (Nema savršenog nacrta istraživanja, a što prije pokušamo prikupiti barem probne podatke, znat ćemo više o operacionalizaciji.) Istraživač se može zabrinuti i nakon što je dobro „zaglibio“ u prikupljanje podataka, jer mu se čini da oni nisu dovoljno dobri, da ih nema dovoljno i sl. Najzad, dobro je poznat i strah od pisanja.

Svi su ti strahovi normalni i muče kako neiskusne, tako i iskusne istraživače. Čak i najiskusniji istraživač ne može točno znati kamo će ga istraživanje dovesti, ali dobro poznaje proces istraživanja i zna se nositi s njegovom neizvjesnošću. Potencijalni neuspjeh u nekom koraku istraživanja samo znači da se treba vratiti na prethodne korake koristeći se saznanjima koja smo do tada stekli. U tome može pomoći čitanje literature, razmišljanje o problemu, razgovor s kolegama, savjeti mentora i protok vremena. Učenje o istraživanju uključuje upoznavanje dijelova procesa, ali i upoznavanje vlastitih osjećaja i razmišljanja tijekom tog procesa. Iskusni se istraživač od neiskusnog razlikuje po tome što – osim što dobro poznaje korake u istraživanju i ima iskustva u njegovu planiranju – ima razvijene strategije kako se nositi s vlastitom nesigurnošću i različitim osjećajima koji ga mogu obuzeti.

Kad mentori ili iskusni istraživači promatraju istraživače početnike, ponekad im se čini da je istraživačima početnicima teško procijeniti vrijeme potrebno za pojedinu etapu istraživačkog rada, kao i kvalitetu vlastitih istraživanja ili razmišljanja. Ponekad se neiskusni istraživači precjenjuju, smatrajući da će neki dio istraživačkog procesa moći obaviti brzo i bez problema pa ih dulje vrijeme

rada ili problemi znaju obeshrabiliti. Ponekad neiskusni istraživači podcjenjuju vlastiti rad, smatrajući da je ono što su napravili ispodprosječno. U oba slučaja od pomoći mogu biti iskusniji istraživači i mentori kako bi očekivanja početnika stavili u realne okvire. Neiskusnim istraživačima može pomoći i dnevnik istraživanja s bilješkama o pojedinim koracima i razmišljanjima. Ne samo da će ih podsjetiti na ono što su dotad učinili, nego je i dobar alat za refleksiju o vlastitom istraživanju, čime se promiče autonomija i kritičko mišljenje (Yong i Hoon 2013).

Prednost priručnika poput ovog je u tome što se neiskusni istraživači mogu upoznati s onim što ih čeka, što će možda do neke mjere smanjiti njihov strah od nepoznatog. Zadaci namijenjeni vježbi, koji se nalaze na kraju svakog poglavlja, olakšat će usvajanje pojedinih koraka jer se vježbaju manji elementi pojedinih vještina koji su ujedno dijelovi procesa istraživanja. Knjiga može poslužiti i kao priručnik za izradu plana istraživanja, koji navodimo na kraju knjige (v. **Dodatak 1**). Priručnik o istraživačkom postupku imat će smisla samo ako mladi istraživač nova znanja o kojima je čitao istodobno pokuša i primijeniti. Pri tome je ključna disciplina: samome sebi treba zadavati manje ciljeve i kraće rokove te ih se pridržavati koliko je god moguće. U tom smislu priručnik ne može u potpunosti zamijeniti mentorski rad i razgovor s kolegama, ali se nadamo da će biti dragocjena pomoć na istraživačkom putu.

ZADACI:

1. Pripremite mjesto (npr. mapu na računalu ili u oblaku) gdje ćete držati sve dokumente i bilješke povezane sa svojim istraživanjem. Unaprijed razmislite o tome kako ga organizirati (npr. zasebne mape za literaturu, bilješke, ideje, dnevnik istraživanja i slično).
2. Unaprijed napravite raspored koji će vam omogućiti da svaki dan ili tjedan izdvojite određeno vrijeme za istraživanje. U tome vam može pomoći i ova knjiga. Na primjer, svakom poglavlju knjige i zadacima povezanim s njime možete posvetiti jedan tjedan.
3. Započnite voditi dnevnik istraživanja. U njega ćete bilježiti što ste naučili u nekom vremenskom razdoblju (npr. svaki tjedan) i svoja razmišljanja o problemima na koje ste naišli, načinima na koje ste se s njima nosili, kao i o onome čime ste zadovoljni ili što vas brine. Dnevnik započnite kratkim opisom očekivanja od vlastitog istraživanja.
4. Upoznajte se s planom istraživanja (v. **Dodatak 1**) i usporedite ga s istraživačkim ciklusom. Razmislite o razlozima njihovih sličnosti i razlika.

PROČITAJTE VIŠE:

Bryman (2012: 45–48) govori o važnosti pouzdanosti, ponovljivosti i valjanosti u istraživanjima u društvenim znanostima, ali je opis jasan i primjenjiv na istraživanja jezika i prevođenja. Neke savjete za korištenje dnevnika istraživanja kao načina refleksije daju Yong i Hoon (2013).

2. Tema istraživanja, istraživački problem i istraživačka pitanja

U OVOM ĆETE POGLAVLJU NAUČITI:

- razlikovati istraživački problem od teme istraživanja
- suziti temu istraživanja
- procijeniti istraživačka pitanja
- formulirati istraživački problem.

Prvi i najvažniji korak u planiranju istraživanja sastoji se u formuliranju istraživačkog problema. Taj korak zna biti zahtjevan i iskusnijim istraživačima, a osobit izazov predstavlja početnicima. Neiskusni istraživači poistovjećuju istraživački problem s temom istraživanja, što im otežava daljnje korake u istraživanju. U ovome ćemo poglavlju nastojati pokazati razliku između teme i istraživačkog problema te pružiti neke savjete o tome kako formulirati istraživački problem.

Tema istraživanja odnosi se na neki predmet ili pojavu unutar znanosti u okviru koje se provodi istraživanje, na primjer, u lingvistici tema istraživanja mogu biti metafore, a u znanosti o prevođenju prevođenje metafora. Temu je relativno lako odabrati, obično prema osobnom interesu i sklonosti, a, ako se istraživanje provodi unutar nekog laboratorija ili projekta, ona može biti već zadana. Istraživač koji ima priliku slobodno izabrati temu dobro će učiniti ako odabere nešto što ga doista privlači jer će se temom baviti dulje vrijeme i u nju uložiti puno truda i vremena.

Nakon što je na temelju početne ideje i interesa odabrana tema, treba je suziti do odgovarajuće razine. To znači da je dovoljno uska da se može smisleno obraditi jednim istraživanjem (pri čemu valja uzeti u obzir vrstu istraživanja,

recimo, je li riječ o diplomskom ili doktorskom istraživanju; članku ili knjizi), a dovoljno široka da je vrijedi istraživati. Recimo, „prevođenje metafora“ preširoka je tema jer nije izgledno da bi se jednim jedinim istraživanjem (pa ni doktorskim) moglo istražiti sve njezine relevantne aspekte. Tema bi se mogla suziti, npr. s obzirom na vrstu prevođenja, vrstu metafora i jezičnu kombinaciju, na „prevođenje konceptualnih metafora u političkim govorima s engleskog na hrvatski“.

U trenutku kad su došli do tako sužene teme početnici često smatraju da su time definirali istraživanje te prelaze na prikupljanje podataka i njihovu obradu. Kad ih se upita koji je cilj istraživanja, tipičan je odgovor: „analizirati...“, npr. „analizirati konceptualne metafore u prijevodima političkih govora s engleskog na hrvatski“. Pritom se zaboravlja da je analiza sredstvo, a ne cilj. Kao posljedica toga, istraživanje nema pravi fokus te ni sam istraživač, a kasnije ni čitatelj znanstvenog rada ili slušatelj na konferenciji nemaju pravu sliku o tome što se točno istražuje, što se istraživanjem želi postići ni zašto bi ono nekoga zanimalo. Inzistiranje (obično povjerenstava u slučaju ocjenskih radova) na tome da se jasno formulira „doprinos“ istraživanja nije uvijek od pomoći jer početnike obično demoralizira (smatraju da istraživanje nema nikakav doprinos jer nisu ništa veliko otkrili), a fokus i dalje ostaje nejasan (doprinos je u tome što „još nitko nije analizirao tu temu“).

Ključni korak preoblikovanja teme u istraživački problem stoga se ne bi smio preskočiti. U tom procesu najvažniju ulogu igra postavljanje istraživačkih pitanja. Istraživačka pitanja su konkretna pitanja na koja pokušavamo odgovoriti istraživanjem, npr.: „Zašto političari koriste metafore u svojim govorima?“, „Koji postupci za prevođenje metafora prevladavaju kad je riječ o političkim govorima?“, „Kakav učinak na slušatelje/čitatelje imaju metafore u političkim govorima i načini na koje su one prevedene?“ i dr. Istraživačima se savjetuje da u ovoj fazi *brainstorminga* postave što veći broj pitanja o temi kako bi došli do jednog ili više na koja će istraživanjem pokušati odgovoriti. Najbolje je ispisati sva pitanja kojih se možemo sjetiti ne pokušavajući u ovoj fazi odgovoriti na njih (Booth i sur. 2003: 46–48). Pitanja se procjenjuju tek u sljedećoj fazi. Kao i pri sužavanju teme, trebalo bi izbjeći preširoko postavljena pitanja, kao i ona koja su previše specifična i na koja se može odgovoriti relativno jednostavno, a da pritom rezultat nije moguće primijeniti na druge slične situacije jer je previše povezan s nekim konkretnim kontekstom (Anderson 1998: 38).

Nadalje, trebalo bi eliminirati ona pitanja na koja je odgovor već poznat, iako ga mi osobno možda ne znamo (npr. „Na koje se sve načine može prevesti metafora?“). To je moguće provjeriti čitanjem literature o temi i u tom smislu nam takvo pitanje može biti od velike koristi kao uvod u temu, ali to nije naše istraživačko pitanje. Ako je odgovor na pitanje tek djelomično poznat, pitanje ima potencijala: možda se upravo u dijelu pitanja na koje znanost još nije do kraja odgovorila skriva naš istraživački problem (npr. „Utječe li prijevod metafora u političkom govoru na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi?“). Takvo nas pitanje također vodi prema čitanju postojeće znanstvene literature kako bismo vidjeli jesu li i kako drugi znanstvenici već pokušali odgovoriti na njega te što je nakon njihovog doprinosa i dalje ostalo nepoznato. Pritom je katkad (ovisno o vrsti rada) dovoljno da i malen dio ili aspekt teme bude prethodno neistražen, npr. da se neka pojava istražuje na novom materijalu, u drugoj jezičnoj kombinaciji, na primjeru nekog drugog autora ili sl. jer i to može u konačnici dovesti do novih spoznaja.

Kad smo tako došli do jednog ili nekoliko pitanja o temi koja nam se čine dovoljno zanimljivima i nedovoljno istraženima, dolazimo do idućeg važnog koraka u formuliranju istraživačkog problema. Moramo se zapitati zašto je naše istraživačko pitanje relevantno, zašto bi moglo zanimati i nekog drugog osim nas te zbog čega mu vrijedi posvetiti pažnju. Booth i sur. (2003: 49–52) savjetuju formuliranje istraživačkog problema u obliku rečenice koja se sastoji od triju dijelova.² U prvome se dijelu navodi tema:

(1) Istražujem prijevode konceptualnih metafora s engleskog na hrvatski u političkim govorima...

Drugi dio rečenice sadrži istraživačko pitanje:

(1) Istražujem prijevode konceptualnih metafora s engleskog na hrvatski u političkim govorima (2) jer me zanima / želim saznati utječu li prijevodi metafora u političkim govorima na percepciju anglofonih političara među hrvatskim čitateljima...

U trećem dijelu rečenice trebalo bi obrazložiti zašto bi to pitanje moglo biti relevantno i drugima, a ne samo meni:

(1) Istražujem prijevode konceptualnih metafora s engleskog na hrvatski u političkim govorima (2) jer me zanima utječu li prijevodi metafora u političkim

---

² Neki autori takvu rečenicu nazivaju „*so-what statement*“ (v. npr. Reid i sur. 2017: 294).

govorima na percepciju anglofonih političara među hrvatskim čitateljima (3) kako bih pokazala/objasnila na koji način prevođenje za informativne medije igra ulogu u kreiranju predodžbi o izvornoj kulturi.

Istraživački problem formuliran na ovaj način ima jasan fokus kojemu se istraživač može vraćati kad se izgubi u literaturi, u moru prikupljenih podataka koje treba analizirati ili u rezultatima koje treba prikazati i interpretirati.

Valja naglasiti da, iako je poželjno odmah na početku istraživanja posvetiti dovoljno vremena formuliranju istraživačkog problema kako bi daljnji koraci bili usmjereni njegovu rješavanju, istraživački problem formuliran u ovoj fazi nije uklesan u kamenu. Istraživač će mu se vraćati u svakom idućem koraku i dorađivati ga te će istraživački problem svoj konačni oblik možda poprimiti tek na samome kraju istraživanja (v. 1.3.).

ZADACI:

1. Odaberite temu istraživanja koja vas osobno zanima i motivira te je nastojte suziti do razine koja će odgovarati vašem opsegu istraživanja (npr. diplomski rad, doktorski rad, rad za časopis...).
2. Postavite što više pitanja o odabranoj temi. Čitajući postojeću literaturu o temi (v. 3.), procijenite koja od pitanja koja ste si postavili imaju potencijal postati vaša istraživačka pitanja (jer su dovoljno zanimljiva i specifična, nisu u potpunosti istražena...).
3. Uz pomoć istraživačkih pitanja pokušajte formulirati istraživački problem na način koji predlažu Booth i sur. (2003: 49–52). Vraćajte mu se periodički u narednim fazama istraživanja te ga preispitujte i dorađujte.

PROČITAJTE VIŠE:

Vrijedne savjete o postavljanju istraživačkih pitanja i formuliranju istraživačkog problema nude Booth i sur. (2003: 46–52) te Anderson (1998: 38 i dalje), koji nudi i konkretne primjere iz područja istraživanja obrazovanja.

3. Kritičko čitanje literature

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- razlikovati vrste radova (znanstveni, stručni, pregledni)
- kritički procijeniti znanstvene radove u području odabrane teme istraživanja, uključujući vlastiti rad
- formatirati bibliografske jedinice.

3.1. Svrha kritičkog čitanja

Kritičko čitanje objavljene znanstvene literature u području odabrane teme istraživanja važno je u svim fazama istraživačkog procesa, a osobito na samome početku, tijekom formuliranja istraživačkog problema (v. 2.) i postavljanja hipoteza (v. 5.). Naime, nijedno se istraživanje ne odvija u vakuumu – svako se novo istraživanje nadovezuje, ili bi se trebalo nadovezivati, na već postojeća istraživanja te se nadograđuje na spoznaje koje proizlaze iz rezultata tih prethodnih istraživanja. Upravo zbog toga svaki znanstveni rad počinje pregledom relevantnih istraživanja, a završava sugestijama za buduća istraživanja. Kritičkim čitanjem radova o istraživanjima koja su proveli drugi znanstvenici, a koji su danas zahvaljujući tehnologiji relativno lako dostupni diljem svijeta, istraživač može razlučiti što se o pojedinoj temi već zna od onoga što još nije poznato i tako se usredotočiti na produbljivanje spoznaja o još neistraženom ili nedovoljno istraženom aspektu neke pojave. Na taj je način samom istraživaču otpočetak jasan doprinos istraživanja, koji stoga može lakše objasniti i svojim čitateljima ili ocjenjivačima.

Osim u svrhu orijentacije o postojećim spoznajama u nekom znanstvenom području, kritičko čitanje može pomoći i pri odabiru teorijskog okvira (v. 4.) ili metode istraživanja (v. II. i III.). Rijetka su istraživanja kojima se donosi nova teorija ili predlaže posve nova znanstvena metoda; u većini slučajeva istraživači se koriste postojećim teorijskim okvirima i metodama. Kako bi to mogli učiniti na kvalitetan način, moraju se najprije dobro upoznati s postojećim teorijskim pristupima i metodama te odabrati one koje najbolje odgovaraju njihovu cilju istraživanja i hipotezama (v. 5.). Definicije ključnih pojmova i klasifikacije nije potrebno za svako istraživanje formulirati *ab ovo*, iako se mogu modificirati u skladu s potrebama pojedinog istraživanja ili prikupljenim podacima. U tome bi slučaju istraživač trebao pokazati da poznaje prethodne definicije ili klasifikacije te obrazložiti na koji način izmjene koje predlaže predstavljaju doprinos.

Nadalje, čitanje literature pomaže istraživačima, osobito onima s manje iskustva, usvojiti odgovarajući način izražavanja kad je riječ o pisanju znanstvenih radova (v. 14.). Radovi objavljeni u renomiranim časopisima iz područja lingvistike i znanosti o prevođenju mogu poslužiti kao model znanstvenog funkcionalnog stila i strukture koji će mlađi istraživač oponašati pri pisanju vlastitoga rada u tim područjima. Što se više čita, to je lakše pisati pa se početnicima savjetuje da u prvim fazama istraživanja puno čitaju te da njihov pristup čitanju bude kritički.

3.2. Odabir literature i pretraživanje

U doba prije interneta traženje literature bilo je prvenstveno povezano s fizičkim odlaskom u knjižnicu, pregledavanjem polica i pretraživanjem različitih vrsta kataloga dostupnih na karticama. O nekim se radovima moglo saznati i iz bibliografija radova o pojedinoj temi, a o nekima pregledom referencija u radovima koji su bili dostupni (što je jedna moguća tehnika i danas). To znači da je dostupnost radova bila mnogo ograničenija nego danas.

U današnje su vrijeme radovi mnogo dostupniji, a dostupniji su i načini njihova traženja. S jedne strane, odlazak u knjižnicu, pregledavanje polica i pretraživanje

(*online*) kataloga knjižnica i dalje su valjane mogućnosti. Međutim, bitan aspekt kritičkog čitanja literature tiče se sveobuhvatnosti pri odabiru relevantnih bibliografskih jedinica. Česta pogreška koju čine početnici jest da odaberu samo najdostupnije radove ili samo radove koji se prikazu na prvim stranicama pri pretraživanju interneta, koji ne moraju nužno biti najvažniji i najkvalitetniji. Primjerice, diplomski radovi drugih studenata obično su studentima dostupni putem repozitorija i mogu poslužiti kao inspiracija, ali ne bi trebali biti jedini radovi koje će istraživač pročitati na neku temu. Stoga valja imati na umu da danas možemo pretraživati ne samo knjižnicu koja nam je najbliža, nego i druge knjižnice u cijelome svijetu. Osim toga, možemo pretraživati i baze znanstvenih radova, bilo da su otvorene poput baze hrvatskih časopisa Hrcak (<https://hrcak.srce.hr/>) ili uglavnom zatvorene (JSTOR, ScienceDirect i dr.) koje su dostupne preko znanstvenih knjižnica (npr. <http://baze.nsk.hr/> ili <http://knjiznica.ffzg.unizg.hr/baze/>). Danas ima sve više kvalitetnih časopisa koji objavljuju sve ili neke radove u otvorenom pristupu (v. 16.). Možemo pretraživati i cijeli internet pomoću pretraživača poput Googlea, kao i samo znanstvene radove pomoću specijaliziranih pretraživača kao što je Google Scholar (<https://scholar.google.hr/>). Sve to znači da imamo vrlo velik izbor, a iz tog velikog izbora ponekad je teško odabrati ono što je relevantno baš za naše istraživanje.

Stoga se pri pretraživanju literature može početi od najuže teme koja se zatim prema potrebi proširuje. Na primjer, ako se istraživač želi baviti hrvatskim prijevodima metafore u djelima nekog švedskog pisca popularne proze, možda će otkriti da na tu temu još nema objavljenih radova (što je dobra vijest jer znači da tema još nije istražena). Sljedeća bi pitanja mogla biti: Ima li radova o metaforama u prijevodima djela istoga pisca na neki drugi jezik? Ima li radova o nekim drugim aspektima prijevoda njegovih djela na hrvatski ili neki drugi jezik? Ima li radova o prijevodima metafora u drugim djelima sličnog žanra?

U područjima u kojima ima puno radova može se početi od jednog od najnovijih radova pa zatim tražiti radove koje taj autor citira, a nakon toga radove koje citiraju autori citiranih radova itd. Pregledom literature važno je obuhvatiti sve relevantne radove, ali jednako je važno i izostaviti radove koji nisu izravno relevantni za istraživanje koje se provodi. Prosudba o tome što je relevantno važan je aspekt kritičkog čitanja. Podrobnost pregleda literature (v. 14.1.6.) u samome radu ovisit će i o nekim drugim faktorima, kao što je vrsta

rada (u ocjenskim se radovima, osobito doktorskim, obično očekuje iscrpniji pregled literature nego u drugima) i vrsta publikacije, odnosno autorova očekivanja o tome koliko su čitatelji publikacije upoznati s temom. Recimo, ako bismo o istraživanju koje se bavi strojnim prevođenjem (SP) željeli objaviti rad u časopisu posvećenom SP-u, bilo bi dovoljno navesti nekoliko relevantnih radova povezanih s najužom temom istraživanja. No, kad bismo rad na istu temu htjeli objaviti u časopisu iz primijenjene lingvistike ili zborniku radova s konferencije posvećene prevođenju općenito, pregled literature vjerojatno bi uključio i neke druge ključne radove kojima bi se čitateljima dao uvid u širu temu ili područje.

OKVIR A. PRIMJER PRETRAŽIVANJA LITERATURE

U jednom istraživanju koje trenutno pripremam, zanima me upotreba izraza *ono* u govornom jeziku. Kako ću o navedenome pisati na engleskom, pretražujem literaturu i na hrvatskom i na engleskom. Pretražujem literaturu na hrvatskom jer je to jezik o kojem pišem, a englesku literaturu pretražujem budući da je to međunarodni jezik znanosti. Da govorim koji drugi jezik i da znam da je riječ o području istraživanja koje je dobro obuhvaćeno i u znanosti na drugim jezicima, pretražio bih i njih. Taj savjet prvenstveno se odnosi na pisanje doktorskih radova i većih istraživanja, a u nastavku ćemo se usredotočiti samo na hrvatski i engleski.

Upotreba riječi *ono* koja me zanima jest prvenstveno diskursna ili pragmatička, kao u primjeru (1).

(1) [Pjesma] „Prvi semestar“ je u principu prva stvar koju smo napisali i to je, *ono*, kraj srednje, početak faksa.

Riječ je o pojavi koja se na engleskome naziva *discourse marker*, *discourse particle* ili *pragmatic marker*, odnosno na hrvatskome *diskursna oznaka* ili *pragmatička oznaka*. Stoga kao prvu pretragu kombiniram jedan od navedenih izraza u navodnicima (kako bih kao rezultat dobio točan izraz), s riječju *ono* također u navodnicima. Budući da pretragom često dobijete mnogo rezultata, važno je odmah pokušati procijeniti koliko je pretraga dobra za potrebe onoga što činite. Dakle, ako na prvoj stranici rezultata ne dobivate ništa što smatrate dovoljno specifičnim, pokušajte tražiti dalje. Primjerice, pretragom *discourse marker* i *ono* dobio sam 569 rezultata, ali se nijedan rezultat na prvoj stranici ne

bavi hrvatskim, osim naslova *South Slavic discourse particles* (koji se javlja samo kao citat, dakle nisam dobio puni podatak o kakvom je radu riječ). Stoga u navedenu pretragu uključujem riječ „Croatian“ i dobivam 52 rezultata, od kojih nekoliko na prvoj stranici ima veze sa srpskim ili hrvatskim, ali nijedan se ne bavi temom razgovornog jezika koji me zanima. Radove o srpskom pamtim (jer je moguće da radova o hrvatskom nema) i krećem u drugu potragu, kombinacijom izraza *discourse particle* i *ono*. Ta pretraga na prvoj stranici daje kao rezultat rad „The Bosnian discourse particle *ono*“ (Premilovac 2010), koji je dobro polazište za ono što trebam. Za svaki slučaj u pretragu dodajem *Croatian* te opet nalazim isti rad i nekoliko radova o srpskom i još jedan rad o diskursnoj oznaci *odnosno* u Haškom tribunalu (Mišković-Luković i Dedaić 2012), kao i opet citat na *South Slavic discourse particles*. Stoga ne idem u daljnje pretrage, nego biram temeljni rad od kojeg ću početi čitanje, a to je rad Premilovac (2010), a u „rezervu“ stavljam čitavu knjigu u kojoj se javlja (to je onaj citat *South Slavic discourse particles* – zapravo urednička knjiga s navedenim radom) i rad Mišković-Luković i Dedaić (2012). Na taj način dobit ću saznanja o diskursnim oznakama u južnoslavenskim jezicima, gdje bih mogao naći i reference na potrebnu teorijsku literaturu. Te sam radove izabrao i zato što je riječ o dobrim izdavačima odnosno časopisu. Da navedene radove nisam našao, išao bih nešto šire, a prvi korak u tom smjeru bio bi da izbacim riječ *ono*, ali ostavim riječ *Croatian*.

Sada se okrećem pretrazi literature na hrvatskom. Pretraživanje *diskursna oznaka* pod navodnicima daje 22 rezultata, među kojima se ističu radovi autorica Magdalene Nigoević, Glorije Vickov i Lade Badurine. Radove navedenih autorica zatim pregledavam zasebno – budući da je riječ o hrvatskim autoricama, tražim imaju li radove navedene u Hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji (<https://www.bib.irb.hr/>), gdje upisujem njihova imena i ograničavam rezultate pomoću filtra na članke u zbornicima, knjigama i časopisima. Tamo nalazim različite rezultate, ali pazim da za pomnije čitanje izaberem samo njih nekoliko, primjerice rad Vickov (2010), o terminologiji povezanoj s diskursnim oznakama, jer mislim da ću u tom radu naći i nešto teorijske literature. Najzad, pregledavam i termin *diskursna oznaka* u bazi Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/>) i nalazim 0 rezultata, što mi je teško povjerovati, jer bih očekivao da se rad Vickov (2010) ondje mora nalaziti budući da je izdan u hrvatskom časopisu. Stoga mijenjam pretragu u množinu *diskursne oznake* i nalazim 4 rezultata, i to hrvatskih autorica koje sam ranije spomenuo. Njih također uzimam u obzir.

Na taj sam način završio s jednim početnim radom o diskursnoj oznaci *ono*, jednom knjigom, jednim radom o hrvatskom i nekoliko radova na hrvatskom. Samo je jedan rad povezan s diskursnom oznakom *ono*, ali u bosanskom i ne koristi se korpusom kojim bih se ja koristio, što znači da mogu nastaviti rad na ovoj temi. Imam dovoljno literature za početak, i krećem kritički čitati onu najspecifičniju, a to je Premilovac (2010). Zatim planiram pročitati Vickov (2010), a onda i Mišković-Luković i Dedaić (2012). Tijekom čitanja svakako ću nailaziti i na drugu literaturu na koju će se svi pozivati – moram procijeniti koja je od te literature najvažnija pa i nju pronaći i pročitati.

3.3. Vođenje bilježaka i citiranje

Kad je riječ o kritičkom čitanju, svaki bi istraživač trebao osmisлити vlastiti način vođenja bilježaka o pročitanim tekstovima. Pri vođenju bilježaka osobito je važno jasno razgraničiti što je izravni citat nekog autora, što je parafraza autorovih riječi, a što vlastiti komentar ili razmišljanje o temi (Gile 2001; Williams i Chesterman 2002). Ako to odmah ne označi, istraživač može u kasnijoj fazi nenamjerno počinuti plagijat (v. 17.2.). Za izravne je citate potrebno odmah zabilježiti punu bibliografsku jedinicu, uključujući i stranicu na kojoj se citat nalazi. Bilješke se zatim mogu grupirati prema temama kako bi se olakšao kasniji rad na pisanju poglavlja s pregledom literature (v. 14.1.6.).

Način citiranja koji će se koristiti u radu obično određuje nakladnik ili urednik, ili, kad je riječ o ocjenskim radovima, institucija. U svakom je slučaju važna dosljednost u formatiranju izvora. Načina citiranja postoji doista mnogo, među kojima su u društvenim i humanističkim znanostima možda najpoznatiji formati MLA, Harvard, Chicago, APA i drugi. Na kraju ovoga poglavlja navodimo poveznice na stranice na kojima možete pronaći više informacija o njima, kao i na stranicu Hrvatskog pravopisa u izdanju IHJJ-a. U lingvistici i znanosti o prevođenju najčešće se koriste načini citiranja poznati kao „autor – datum“. Takav format podrazumijeva da se pri navođenju citata u zagradu stavlja ime autora, godina i stranica, pri čemu se stranica izostavlja ako se upućuje na cijeli rad. Evo nekoliko primjera:

Prema Croninu (2013: 107), prevođenje postaje ključna aktivnost u radu na etičkoj transparentnosti u višejezičnom svijetu.

Kao pozitivan aspekt lokalizacije neki autori ističu kako se njezina ideologija temelji na kulturnoj diversifikaciji, zbog čega ona ima potencijal da „aktivno sudjeluje u očuvanju razlika“ (Pym 2010: 140).

Istraživanja usto pokazuju da kvaliteta prijevoda nakon redakture SP-a može biti jednaka ili čak bolja od kvalitete prijevoda bez korištenja sustava za strojno prevođenje (Fiederer i O'Brien 2009; Garcia 2010; Plitt i Masselot 2010; Green i sur. 2013; O'Curran 2014).

U popisu literature (v. 14.1.4.) navodi se potpuna bibliografska jedinica, koja tipično sadrži sve ili neke od sljedećih informacija: prezime i ime (ili prezime i inicijal imena) autora, godinu objavljivanja rada, naslov rada, publikaciju u kojoj je rad objavljen (časopis, zbornik i dr.), mjesto i podatak o nakladniku. Autor, godina i naslov su obavezni elementi svake bibliografske jedinice, dok druge obično ovise o vrsti rada i publikacije. Recimo, u slučaju radova objavljenih u časopisu, najčešće se ne navode mjesto i nakladnik, a kad je riječ o radovima objavljenim u zbornicima, ti se podaci navode, kao i podaci o urednicima zbornika. Radovi objavljeni samo na internetu katkad nemaju godinu (i/ili stranice), ali se svakako navodi adresa s koje su preuzeti.

Kad u popisu literature citiramo veći broj radova iz različitih izvora, sastavljanje toga popisa može biti prilično zahtjevno pa za to valja izdvojiti dovoljno vremena. Pritom posao mogu olakšati sustavi za upravljanje bibliografijom, kakvih danas ima doista puno, uključujući i neka besplatna rješenja. Među poznatijim sustavima izdvajamo EndNote, Zotero, Mendeley i EasyBib (v. **Dodatni izvori**). Neki programi za obradu teksta (npr. Microsoft Word) imaju ugrađene mogućnosti upravljanja bibliografijom. Ono što je doista praktično u radu s takvim sustavima jest da se jednom prikupljene bibliografske jedinice mogu automatski preformatirati jednostavnim odabirom željenog načina citiranja.

3.4. Kako kritički čitati

U svom izvrsnom članku o kritičkom čitanju Gile (2001) izdvaja neke norme koje bi trebalo poštovati prilikom takvog čitanja znanstvene literature. Prije

svega, čitanje bi trebalo biti pažljivo i sustavno te, koliko je moguće, objektivno. Sustavnost se odnosi, između ostaloga, na čitanje svih relevantnih radova koji su objavljeni na neku temu (Saldanha i O'Brien 2013). Čitateljima se savjetuje da se čuvaju vlastite pristranosti (ili da je bar budu svjesni) i neutemeljenih vrijednosnih sudova (Gile 2001). Ako mi se ne sviđa stil kojim je rad napisan, utječe li to na moju procjenu sadržaja i doprinosa rada? Ako se ne slažem s autorima oko nekih izraženih stavova, hoću li uspjeti nepristrano odvagati valjanost njihovih argumenata? Osobito je važno, kako ističe Gile, dobro razumjeti tekst prije prosuđivanja. Često zbog površnog čitanja možemo pogrešno shvatiti glavnu ideju te je podvrgnuti neopravdanoj kritici.

Kao primjer iz područja znanosti o prevođenju može se navesti kritika koja se katkad čuje na račun teorije skoposa. Kritičari te teorije često pogrešno tumače da se teorijom zagovara prijevodna strategija orijentirana prema ciljnom jeziku i kulturi („slobodan“ prijevod). No, evo što je zapravo napisao Hans Vermeer (1989/2000: 229, naš prijevod odlomka), koji je formulirao tu teoriju:

Teorija skoposa ni na koji način ne tvrdi da bi se prijevod *ipso facto* trebao prilagoditi ponašanju ili očekivanjima ciljne kulture [...]. To je samo jedna mogućnost; u ovu teoriju jednako se dobro uklapa i suprotan tip prijevoda, onaj namjerno označen, kojemu je namjera sredstvima ciljne kulture izraziti značajke izvorne kulture. A jednako su moguća i sva rješenja između tih dviju krajnosti, uključujući hibridne slučajeve. Nego, znati koja je svrha prijevoda, biti svjestan [prijevodne] akcije – to je cilj teorije skoposa.

Čini se da prvi kritičari nisu baš pažljivo pročitali njegov rad, a kasniji autori nekritično su prenijeli tu prosudbu bez prevelikog udublivanja u sam Vermeerov tekst. Kako takve situacije nisu rijetke, početnicima se savjetuje da, kad je god to moguće, sami čitaju znanstvene radove i pokušaju na temelju toga čitanja donijeti vlastiti sud te da izbjegavaju isključivo oslanjanje na citate „iz druge ruke“.

Gile (2001) navodi tri glavna pitanja koja si možemo postaviti kako bismo provjerili jesmo li ispravno razumjeli pročitani znanstveni rad: Koji je autorov cilj istraživanja? Koja je točno metoda primijenjena u istraživanju? Koji su autorovi rezultati i zaključci? Ako se ne može točno odgovoriti na ta pitanja, trebalo bi ponovno pročitati rad ili dijelove rada u kojima se govori o dotičnim aspektima istraživanja.

S druge strane, moguće je i nakon vrlo pažljivog čitanja utvrditi da cilj istraživanja, metoda i/ili rezultati nisu jasno opisani u samome radu. U tom bi slučaju bilo opravdano zaključiti kako rad nije najbolje kvalitete te s dozom opreza pristupiti njegovim zaključcima. No moguće je i da zapravo uopće nije riječ o izvornom znanstvenom radu, nego možda o stručnom ili preglednom radu. Takvi radovi imaju drukčiju funkciju od znanstvenih radova te slijede drukčije norme pisanja. I takvi radovi mogu biti korisni, ali na ponešto drukčiji način nego znanstveni radovi. Kako bismo razjasnili razliku među trima vrstama radova, preuzimamo njihove definicije sa stranice Hrvatske znanstvene bibliografije CROSBİ (Institut Ruđer Bošković, 2020):

Znanstveni rad sadrži neobjavljene rezultate izvornih znanstvenih istraživanja, a znanstvene su informacije izložene tako da se točnost analiza i izvoda, na kojima se rezultati temelje, može provjeriti.

Stručni rad sadržava već poznate, objavljene rezultate znanstvenih istraživanja i težište usmjerava na njihovu primjenu u praksi ili na njihovo širenje (obrazovna svrha). Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke koji nisu vezani uz izvorna autorova istraživanja, a iznesena zapažanja ne moraju biti novost u struci. [...]

Pregledni rad [...] znanstveni je rad što sadrži izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor aktivno djeluje.

Stručni radovi istraživaču mogu poslužiti kao izvor inspiracije: ako se opisani problem pojavljuje u praksi, a još nije znanstveno istražen, vrijedilo bi ga istražiti. Čitajući stručne radove možemo vidjeti koje teme i problemi zaokupljaju praktičare i tako odabrati temu istraživanja koja će biti relevantna i izvan znanstvene zajednice. Preglednim radovima donosi se pregled istraživanja u nekom području istraživanja. Istraživačima koji tek ulaze u područje popis literature u takvim radovima dobro će doći kao polazišna točka. Preporučuje se ipak samostalno čitanje izvora, a ne isključivo oslanjanje na tuđi kritički osvrt. U svakom slučaju, nije prihvatljivo preuzeti pregled literature drugog autora te od njega napraviti „svoj“ pregled.

Osim navedenih, postoje i konceptualna (pojmovna) istraživanja, koja su obično pisana esejističkim stilom, a kojima je cilj uvođenje novih ili definiranje postojećih pojmova ili čak formuliranje novih teorija (v. 4.). Takve je radove korisno pročitati u svrhu odabira teorijskog okvira i definicija pojmova za vlastito istraživanje.

3.5. Pomoć pri kritičkom čitanju

Prema Gileu (2001: 28–35) možemo formulirati sljedeća pitanja koja bi trebala pomoći pri kritičkom čitanju znanstvenih radova, ali i pri procjeni vlastitog rada:

Procjena sadržaja rada:

- Koji su ciljevi istraživanja i mogu li se ostvariti u konkretnom istraživanju?
- Odgovara li metoda ciljevima? Hoće li dati valjane rezultate?
- Iznose li se točni podaci? Jesu li točno obrađeni i klasificirani?
- Kako se autor služi literaturom? Navodi li sva relevantna istraživanja? Navodi li literaturu koja nije izravno povezana s istraživačkim problemom? Predstavlja li sva prethodna istraživanja korektno i točno?
- Je li autorov način zaključivanja logičan? Donosi li preopćenite, neutemeljene zaključke? Navodi li sva moguća objašnjenja?

Procjena forme rada:

- Kakva je struktura rada?
- Kakvim je jezikom rad napisan? Služi li se autor odgovarajućim funkcionalnim stilom i terminologijom? Izmišlja li nepotrebno nove termine za već postojeće pojmove? Definira li sve ključne termine?
- Je li članak dobro formatiran? Služi li se autor na odgovarajući način grafičkim prikazima? Odgovaraju li podaci u tablicama i na slikama podacima u tekstu?
- Jesu li sve referencije kompletne, točne i formatirane na odgovarajući način?

Kritičko čitanje uključuje procjenu prednosti i nedostataka istraživanja koja se opisuju u radu te, što je najvažnije, njegove relevantnosti i doprinosa rješavanju istraživačkog problema (v. 2.) u području istraživanja. Kritičkim čitanjem tuđih radova vježba se vještina procjene koja istraživaču kasnije može poslužiti i za procjenu vlastitog plana istraživanja, kao i rada kojim će o tom istraživanju izvijestiti širu znanstvenu zajednicu.

ZADACI:

1. Pretražite internet i vama dostupne baze podataka u potrazi za radovima koji se bave vašom odabranom temom istraživanja. Čitanjem naslova i sažetaka procijenite je li riječ o radovima koji bi mogli biti relevantni. Zatim odaberite 3–5 radova i pažljivo ih kritički pročitajte, vodeći bilješke.
2. Služeći se pitanjima za procjenu sadržaja i forme rada navedenima u ovome poglavlju, napišite kratak kritički osvrt o radovima iz prethodnog pitanja. Osvrt pišite iz perspektive relevantnosti rada za vašu temu istraživanja.
3. Ako ste već napravili plan istraživanja ili čak napisali znanstveni rad, kritički ga pročitajte kao da je riječ o tuđem radu. Koje slabosti uočavate? Što bi trebalo izmijeniti? Ako je istraživanje već dovršeno, a rad objavljen, što biste učinili drukčije da se možete vratiti na početak istraživanja?
4. Poblize se upoznajte s nekoliko načina citiranja navedenih u ovome poglavlju. Za vježbu formatirajte bibliografske jedinice radova iz 1. pitanja na tri različita načina.
5. Informirajte se o tome koji se način citiranja očekuje kad je riječ o vašem ocjenskom radu ili radu koji namjeravate predati za objavljivanje u časopisu ili zborniku radova. Formatirajte svoje bibliografske jedinice prema zadanom načinu.
6. Potražite na internetu informacije o sustavima za upravljanje bibliografijom (engl. *reference management software*). Isprobajte nekoliko besplatnih sustava i odlučite koji ćete od njih koristiti za svoje istraživanje.

PROČITAJTE VIŠE:

Korisne preporuke o kritičkom čitanju nudi Gile (2001). On govori o usmenom prevođenju, ali savjeti su primjenjivi i na druga istraživanja jezika i prevođenja, pa i šire. O vođenju bilježaka pri kritičkom čitanju vidi Williams i Chesterman (2002: 31–38).

DODATNI IZVORI: ∞

Načini citiranja:

- APA: <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>
- Chicago: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html/
- Harvard: <https://www.mendeley.com/guides/harvard-citation-guide/>
- MLA: <https://style.mla.org/>
- IHJJ: <http://pravopis.hr/pravilo/bibliografske-jedinice/87/>

Sustavi za upravljanje bibliografijama:

- EasyBib: <https://www.easybib.com/>
- EndNote: <https://endnote.com/>
- Mendeley: https://www.mendeley.com/?interaction_required=true
- Zotero: <https://www.zotero.org/>

4. Teorijski okviri istraživanja

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- prepoznati elemente teorijskog okvira u istraživanju
- prepoznati važnost teorijskog okvira za koncipiranje istraživanja
- procijeniti odgovara li teorijski okvir istraživačkim pitanjima i hipotezama
- prepoznati važnost teorijskog okvira za pozicioniranje istraživanja.

Teorija je konceptualni okvir unutar kojega promatramo sve što se tiče našeg istraživanja. Svako istraživanje nužno kreće od istraživačkih pitanja, a svako pitanje nužno se temelji na teorijskom okviru i bez tog teorijskog okvira ga je nemoguće zamisliti. Pogledajmo jedan jednostavan svakodnevni primjer. Kada koristite perilicu za rublje, ako vam je rublje koje ste oprali prljava, vratit ćete se na korake koji prethode pranju: provjerit ćete jeste li stavili deterdžent, je li voda bila otvorena ili ćete se pitati je li perilica pokvarena. Drugim riječima, propitivat ćete faktore koji su u skladu s pretpostavkom da je funkcija perilice da opere rublje i da, u skladu s tom funkcijom, rublje iz perilice izlazi čisto. To je temeljna postavka (aksiom) „teorije perilice za rublje“ pa u toj teoriji ima smisla postavljati pitanja povezana s preduvjetima dobrog pranja rublja.

4.1. Aksiomi i teorijski okviri

Aksiomi su polazišta teorije koja uzimamo zdravo za gotovo i koja ćemo teško propitivati u okvirima teorije u kojoj se krećemo. U svakodnevnom

životu, funkcija perilice rublja za pranje rublja (čija je posljedica čisto rublje) jest aksiom. Ako rublje izađe prljavo, nećete pomisliti da se to dogodilo jer su vaše pretpostavke o funkciji perilice za rublje pogrešne te da perilica za rublje zapravo služi zagrijavanju kupaonice, a da je rublje u njoj samo slučajnost. Naši aksiomi o tome kako stvari rade i čemu služe ograničavaju nas u svakodnevnom životu, a ujedno nam i omogućuju svakodnevni život. Na isti način aksiomi znanstvenih teorija ograničavaju što se uopće možemo zapitati. Aksiomi su stabilni u okvirima iste teorije, a različiti teorijski pristupi mogu imati i neke zajedničke aksiome. Primjerice, zajednički aksiom kognitivnih i generativnih teorija jezika jest da je jezik povezan s umom i da odražava procese koji su dio našeg uma, a aksiom prema kojem se razlikuju jest narav te veze.

Na temelju aksioma nastaje teorijski okvir koji daje više ili manje detaljan i koherentan sustav teorijskih pojmova koji objašnjavaju na koji način funkcionira neka pojava. Sve tvrdnje u okviru teorije proizlaze iz aksioma i u skladu su s aksiomima. Teorijski okviri mogu imati različite razine detaljnosti: od onih općenitih koji objašnjavaju cijelo jedno područje ljudskog djelovanja (npr. teorija velikog praska o nastanku svemira) do onih detaljnih (npr. teorija karijere metafore koja objašnjava razliku između konvencionalnih i inovativnih metafora). Bez obzira na razinu detaljnosti, teorija djeluje kao par naočala za gledanje na blizinu ili daljinu koji nam omogućuje da bolje vidimo neke elemente vidnog polja (ono što nam je bliže ili dalje), dok su nam drugi dijelovi vidnog polja mutni (a neki su nam, dok ne promijenimo perspektivu, i sasvim nevidljivi).

4.2. Definiranje temeljnih pojmova i njegove posljedice za istraživanje

U istraživanju moramo razmjerno jednoznačno odrediti temeljne pojmove. Definicija temeljnih pojmova ovisi o teoriji unutar koje se krećemo. Primjerice, ako istražujemo frazeme, moramo znati što točno istražujemo: hoćemo li u frazeme ubrojiti izraze poput *bacati kome pijesak u oči*, *trla baba lan da joj prođe dan* i *na dlanu*. Ovisno o teorijskom pristupu, naša definicija frazema može biti

različita: sasvim uska, ona koja definira frazem kao samo prvi od navedenih primjera ili široka, koja ga definira kao sva tri navedena primjera. To znači da različite teorije mogu koristiti isti pojam – kao što je pojam frazema – ali ga mogu odrediti na sasvim različite načine. Zato je važno odrediti kojom se definicijom temeljnog pojma služimo.

U različitim se teorijskim aparatima javljaju pojmovi koji su povezani samo s njima i sa sobom često nose „teret“ tog aparata. Takve pojmove druge teorije rijetko i nerado koriste – bilo zato što oni nisu u skladu s tim teorijama, bilo zbog njihova „tereta“. U teoriji prevođenja jedan je takav primjer pojam ekvivalencije. Taj pojam sa sobom nosi „teret“ lingvističkog pristupa prevođenju iz kojeg je izniknuo, u okviru kojega se prijevod promatra kao tekst, a prevođenje kao komunikacijski čin. Takvo je shvaćanje prijevoda modernističko i teško ga je prilagoditi postmodernističkim stremljenjima te ga zato suvremeniji teoretičari prevođenja kritiziraju ne pokušavajući ga inkorporirati u svoja razmišljanja.

Teorijski okviri usmjeravaju istraživanje prema određenim hipotezama (v. 5.) i prema upotrebi određenih metoda. Pogledajmo jedan lingvistički primjer. Ugrubo rečeno, u kognitivnoj se gramatici pretpostavlja da je značenje primarno, što znači da se uzrok svim jezičnim procesima traži u značenju. Za razliku od toga, u generativnoj je gramatici primarna struktura pa se uzroci jezičnim procesima traže u strukturnim čimbenicima. Pogledajmo sljedeće rečenice:

- (1) Riža se rasula po stolu.
- (2) Drva su se rasula po stolu.

U primjeru (1) dovoljna je samo klitika *se*, premda podaci iz korpusa pokazuju da se u sličnim kontekstima može naći i konstrukcija *se je*. U primjeru (2) svakako su potrebne dvije klitike (*su se*). Kognitivni će gramatičari odgovor na pitanje zašto je u primjeru (1) moguće izostaviti pomoćni glagol *je* tražiti u značenju, na primjer u značenjskim posebnostima trećeg lica jednine u odnosu na ostala lica. Za razliku od toga, generativni će gramatičari objašnjenje tražiti u strukturnim faktorima, kao što je poredak klitika (npr. ako je *se* prva klitika, onda se može izbaciti pomoćni glagol kao u (1), dok je u drugim slučajevima to nemoguće). Kognitivni će gramatičari – zbog teorijskog okvira – postavljati i istraživati hipoteze povezane sa značenjem, a generativni će gramatičari postavljati i istraživati hipoteze povezane sa strukturom.

Različite hipoteze ujedno znače i upotrebu različitih istraživačkih metoda, pa će stoga s pojedinim teorijskim okvirima često biti povezani neki uobičajeni načini prikupljanja podataka i metode njihove obrade. Tako bi se u kognitivnolingvističkim istraživanjima jezičnih primjera (1) i (2) mogli pojaviti korpusni načini prikupljanja podataka, a u današnje vrijeme kvalitativne i kvantitativne metode obrade. U tim bi se istraživanjima pitanje značenja povezivalo s različitom distribucijom oblika u različitim kontekstima jer se u kognitivnoj lingvistici pretpostavlja da distribucija odražava promjene značenja. Za razliku od toga, u generativnim istraživanjima prevladavalo bi prikupljanje intuicija govornika o gramatičnosti pojedinih rečenica – je li neka rečenica strukturno moguća ili uobičajena u jeziku. Ti se podaci tradicionalno obrađuju samo kvalitativno.

Teorija i praksa u stalnom su suodnosu prema kojem teorija ima posljedice za praksu, a praksa dovodi do novih istraživanja koja zatim proširuju teoriju. Zato istraživati ne znači samo baviti se pitanjima koja su ograničena i zadana teorijskim okvirom. Istraživanje može biti i poticaj za proširivanje ili promjenu teorijskog okvira ili propitivanje aksioma neke teorije. Primjerice, u teoriji konceptualne metafore polazi se od tvrdnje da su metafore konceptualne bez obzira na njihov jezični izraz pa se stoga sve metafore obrađuju na isti način. Ipak, neka istraživanja procesiranja metafora u umu pokazala su da se konvencionalni i inovativni jezični izrazi obrađuju različito. Tako je nastala teorija karijere metafore koja preuzima neke elemente teorije konceptualne metafore, ali mijenja njezino polazište prema kojem jezični izraz ne igra ulogu u obradi metafora. Dakle, istraživanja mogu dovesti do proširivanja i promjene teorija.

U različitim vremenskim razdobljima pojedini se teorijski okviri smatraju suvremenima, a drugi zastarjelima, što znači da se suvremenima ili zastarjelima smatraju i neka polazišta, hipoteze i metode istraživanja. Drugim riječima, korištenje pojedinih aksioma, teorijskih modela i metoda podložno je trendovima. Na primjer, početkom dvadesetog stoljeća mnoga se lingvistička istraživanja nisu bavila značenjem jer se jezična struktura (promatrana, doduše, na različite načine) smatrala ključnom, što se promijenilo sredinom stoljeća, kada je došlo do sve većeg zanimanja za značenje koje se istraživalo i teorijski modeliralo na različite načine. Bez obzira na to odakle navedeni trendovi dolaze, važno je prepoznati u kojem je dijelu „životnog ciklusa“ pojedina teorija kako bismo procijenili i to do koje je mjere njezino korištenje u danom času opravdano.

4.3. Teorijski okviri i provođenje istraživanja: primjeri

Svi opisani elementi: aksiomi, teorijski okviri i njihovi pojmovi, povezanost teorije, hipoteza i metoda te povijesni smještaj pojedinih teorijskih modela, imaju presudnu ulogu u pripremi istraživanja i pisanja istraživačkog rada. To je posebno važno za istraživače početnike koji u svojim prvim istraživanjima tek uče i stvaraju sustav teorijskih tvrdnji u koji vjeruju.

Priprema istraživanja jednim se dijelom odnosi na kritičko čitanje (v. 3.), a drugim na definiranje temeljnih pojmova. Pri kritičkom čitanju valja prepoznati teorijsku paradigmu u kojoj rad funkcionira te je usporediti s drugim suvremenim radovima iz istog područja. Važno je prepoznati ima li još sličnih istraživanja koja upotrebljavaju isti teorijski okvir i je li takav okvir dio nekog većeg trenda ili pokreta. Drugim riječima, treba prepoznati kako se autori smještaju u suvremena teorijska kretanja. Pogledajmo jedan primjer opisa teorijskih okvira iz rada Branimira Belaja objavljenog 2009. godine (Belaj 2009: 43–44; istaknuo autor):

...lingvističke teorije koje zastupaju tezu o prostornoj uvjetovanosti jezika te o prostornoj naravi primarno neprostornih izraza poznate su pod nazivom *lokalističke teorije* ili *teorije lokalizma*.

Jedna je od prvih i najzapaženijih Andersonova (1971, 1977) *lokalistička teorija padeža*, pisana u tradiciji generativne gramatike kao vrlo uspio pokušaj uspostave lokalističke hipoteze... (...) Sredina sedamdesetih i početak osamdesetih godina također je i vrijeme prvih koraka u *kognitivnoj lingvistici* koja se do danas razvila u jednu od najrasprostranjenijih lingvističkih teorija... (...) U čitavom nizu radova, studija i knjiga na prvom mjestu svakako treba spomenuti *kognitivnu gramatiku* (Langacker 1987, 1991, 2000, 2008; Lakoff 1987; Taylor 2002)... (...) U analizi prostornih odnosa u jeziku kognitivna gramatika posebnu pozornost posvećuje prostornim prijedlozima, česticama i glagolskim prefiksima (npr. Brugman 1981; Lindner 1981; Rudzka-Ostyn 1985; Janda 1985, 1986, 1988; Lakoff 1987; Taylor 1995, a u hrvatskoj lingvistici npr. Šarić 2003, 2006a, 2006b, 2008; Belaj 2004a, 2005, 2008), a podržana teorijom konceptualne metafore i metonimije (Lakoff i Johnson 1980). Već i ovaj letimičan pregled teorijskih pristupa o odnosu jezika i prostora govori u prilog činjenici da je prostor jedna od rijetkih kategorija koja je bila podjednako intrigantna i u okviru formalnih i u okviru funkcionalnih pristupa gramatici, što je samo po sebi i više nego dovoljan dokaz o relevantnosti i nezaobilaznosti kategorije prostora u lingvističkim istraživanjima.

U ovom ćemo se radu posvetiti odnosu jezika i prostora na razini složene rečenice u hrvatskom jeziku, i to metodologijom lokalističkih teorija padeža i kognitivne

lingvistike, uglavnom kognitivne gramatike, koja se najšire shvaćeno može smatrati jednom od inačica lokalističkih teorija, kao i teorije konceptualne metafore i metonimije.

U primjeru prepoznamo pregled teorija koje prethode teoriji koju zagovara autor („Jedna je od prvih i najzapaženijih Andersonova (1971, 1977) *lokalistička teorija padeža*, pisana u tradiciji generativne gramatike“). Zatim autor daje pregled kognitivne gramatike, u koju se i sam izrijeком smješta na kraju odlomka, najavljujući ujedno da će istraživanje biti provedeno u odgovarajućem metodološkom okviru („odnosu jezika i prostora na razini složene rečenice u hrvatskom jeziku, i to metodologijom lokalističkih teorija padeža i kognitivne lingvistike, uglavnom kognitivne gramatike“). Kasnije se u radu pojavljuju definicije teorijskih pojmova *trajektora* i *orijentira* (Belaj 2009: 45). Ti se pojmovi ne javljaju u drugim teorijskim okvirima, pa ne samo da rad smještaju u teoriju kognitivne gramatike, nego sa sobom nose i „teorijski teret“ o kojem je ranije bila riječ.

Tražimo li na internetu druge radove koji se bave sličnim temama, naići ćemo na rad Emine Bičević „Kongruencija, padeži i A-pomjeranje u bosanskome jeziku“ iz 2014. koji spominje teoriju padeža, kao i pojam *lokalnosti* (Bičević 2014). Međutim, pregledom literature i čitanjem samog rada vidjet ćemo da on proizlazi iz generativne teorije koju Belaj navodi kao raniju teoriju iz drugog teorijskog tabora – generativizma. Stoga ćemo teško kombinirati pojmove navedene u ova dva rada jer se neki od njih temelje na različitim aksiomima. Primjerice, Emina Bičević spominje pojam *upravljanja*, koji ilustrira time da prijelazni glagoli zahtijevaju korištenje akuzativa zbog strukturnih (sintaktičkih) razloga (dakle prijelazni glagoli upravljaju akuzativom). Budući da sintaksa nije primarna u kognitivnoj gramatici, pojam *upravljanja* ne igra ulogu i suprotan je aksiomu značenja pa se teško može na odgovarajući način rabiti u radu koji se temelji na teorijskom okviru kognitivne lingvistike.

Spominjali smo i važnost prepoznavanja toga je li teorijski okvir suvremen, odnosno u skladu s trenutnim trendovima istraživanja. Branimir Belaj u gore citiranom odlomku izričito spominje literaturu napisanu u istom desetljeću kao i njegov rad (npr. spominju se radovi Šarić i Belaj iz 2008. godine). Literatura navedena na kraju rada pokazuje da su u radu citirani i drugi autori iz istog razdoblja. To pokazuje da je rad bio suvremen 2009. godine. Za razliku od toga, pretraživanje engleskog pojma *case theory* (teorija padeža) na internetu uglavnom

rezultira radovima iz 1970-ih, 1980-ih i 1990-ih, što može značiti da navedena teorija nije nužno u trendu. To ne znači da je ne treba koristiti, nego da se valja čuvati zastarjelih aksioma i definicija teorijskih pojmova koji možda nisu u skladu s onim što se istražuje.

Pri pisanju istraživačkog rada (v. 14.) definiranje temeljnih pojmova u odgovarajućem teorijskom okviru ujedno znači i svrstavanje vlastitog rada u neki teorijski tabor. To svrstavanje iskusnom čitatelju pokazuje što može očekivati u samom radu i olakšava mu kritičku procjenu samog rada – odgovara li rad njegovim vlastitim teorijskim uvjerenjima i do koje mjere. Citiranjem odgovarajuće literature pri pisanju rada ujedno se pozivamo na autoritete, čime pridonosimo i vjerodostojnosti vlastitog rada. Ako smo to dobro učinili, kod čitatelja na taj način možemo izazvati dodatno zanimanje, smještajući se u skupinu istraživača koji istražuju slične pojave na sličan način. Istodobno kod drugih čitatelja možemo izazvati i predrasude jer ne poznaju teorijski okvir u kojem istražujemo ili se ne slažu s njime.

Ponekad se u istraživanju moguće držati općeprihvaćenih definicija pojmova, ali bez izričitog svrstavanja u određeni teorijski tabor. To ponekad činimo jer nismo oblikovali stav o nekom teorijskom taboru, jer se želimo prikazati objektivnima, ali i zato što nam se čini da je zdravorazumsko shvaćanje nekih pojmova sasvim dovoljno. Na primjer, u istraživanju stavova roditelja prema učenju stranih jezika u razvoju višejezičnosti (Knežević i Šenjug Golub 2015), autorice definiraju višejezičnost i navode istraživanja koja su se njime bavila, kao i istraživanja koja pokazuju važnost stavova roditelja u djetetovom učenju stranog jezika. Premda autorice izdvajaju faktore koje smatraju važnima, ne smještaju se izrijekom u neki teorijski okvir teorija višejezičnosti, učenja, poučavanja ili motivacije u učenju. Višejezičnost definiraju na temelju dokumenta koji je donijela Europska komisija („pod višejezičnošću podrazumijeva [se] poznavanje barem dva strana jezika uz materinski (KOM 2008/566)“, Knežević i Šenjug Golub 2015: 152). Premda je cjeloviti teorijski okvir ostao neizrečen, već i samo korištenje dokumenata Europske komisije govori nam da autorice teže što sveobuhvatnijoj i „neutralnijoj“ definiciji, koja neće nositi teret neke znanstvene teorije, nego će biti bliža svakodnevnom, zdravorazumskom razmišljanju. Težnja objektivnosti također je svrstavanje, čega je važno biti svjestan pri istraživanju. Proces istraživanja između ostalog služi da pred samima sobom ogolimo sve svoje tvrdnje i zato je svaki element istraživanja potrebno propitivati.

ZADACI:

1. U radovima o temi koju ste odabrali za svoje istraživanje pronađite dijelove gdje se opisuju temeljni pojmovi i teorijski okvir. Potražite odgovore na sljedeća pitanja:
  - Jesu li definirani svi pojmovi koji se koriste u istraživanju? Ima li neki pojam koji se pretpostavlja, a da nije definiran?
  - Jesu li jasno izrijeком određeni odnosi između svih teorijskih pojmova tako da čine jedinstven teorijski okvir?
  - Odgovaraju li istraživačka pitanja i hipoteze teorijskom okviru?
  - Jesu li rezultati istraživanja povezani s teorijskim okvirom?
  - Jesu li u raspravi ili zaključku napisane teorijske posljedice rada?
  - Pretražite druge radove o istoj temi. Koristi li se u njima isti teorijski okvir? Pokušajte zaključiti je li navedeni teorijski okvir „u trendu“.
2. Pronađite barem jedan (što noviji) teorijski rad koji daje cjelovit opis teorijskog okvira u kojem će se kretati vaše istraživanje. Promotrite vlastita istraživačka pitanja i pokušajte ih smjestiti u taj teorijski okvir. Zapitajte se potvrđuje li vaše istraživanje ili mijenja navedenu teoriju?
3. Napišite sve pretpostavke povezane s vašim istraživačkim pitanjima. Jesu li koje od pretpostavki međusobno isključive? Ako jesu, kako to možete izbjeći?

PROČITAJTE VIŠE:

Ulogom teorijskog okvira u seminarskim i diplomskim radovima u društvenim znanostima bavi se Labaree (bez dat.), koji ujedno daje i savjete o pisanju teorijskog dijela rada. Teorijskim modelima u istraživanju prevođenja bave se Williams i Chesterman (2002: 48–57).

5. Hipoteze

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- formulirati hipotezu na temelju istraživačkog pitanja
- razlikovati vrste hipoteza i način na koji vrsta hipoteze utječe na odabir metodologije
- procijeniti je li hipoteza opća ili ograničenog dosega
- procijeniti je li hipotezu moguće provjeriti i opovrgnuti
- razlikovati hipotezu (pretpostavku) od postavke
- operacionalizirati hipotezu.

Hipoteze su tvrdnje koje se istraživanjem provjeravaju. Istraživačka pitanja formulirana u poglavlju Tema istraživanja, istraživački problem i istraživačka pitanja (v. 2.), na primjer, istraživačko pitanje „Utječe li način na koji su prevedene metafore u političkom govoru na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi?“ u ovom koraku možemo vrlo jednostavno pretvoriti u izjavne rečenice koje će poslužiti kao hipoteze. U ovom su slučaju moguće dvije hipoteze: „Način na koji su metafore prevedene u političkom govoru utječe na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi“ i „Način na koji su prevedene metafore u političkom govoru ne utječe na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi“. Koju će od tih dviju hipoteza istraživač odabrati ovisi o tome što pretpostavlja na temelju pročitane literature o prethodnim istraživanjima, vlastitog iskustva, iskustva drugih stručnjaka, vlastitog prethodnog istraživanja itd. Način na koji je hipoteza formulirana (pozitivno ili negativno) donekle ovisi i o tradiciji područja u kojem se istraživanje provodi. Provjera hipoteza statističkim metodama karakteristična za neka područja može podrazumijevati formulaciju u obliku „nulte hipoteze“ – negativne tvrdnje koju se istraživanjem

pokušava opovrgnuti (v. 10.). Od istraživača se u svakom slučaju očekuje da u izvještaju o svom istraživanju obrazloži odabir hipoteze i njezinu formulaciju. Razlozi mogu proizlaziti iz pregleda literature (v. 14.1.6.) ili se pak mogu izričito navesti u uvodu rada ili poglavlju s hipotezama.

Hipoteza je dakle pretpostavka ili očekivanje o tome što bi moglo biti istinito kad je riječ o nekom aspektu fenomena koji se proučava. Formulira se u obliku izjavne rečenice u sadašnjem vremenu, a rečenica bi trebala biti jasna, precizna i logična te ne bi trebala sadržavati više od jedne tvrdnje. Ako se istraživanjem želi provjeriti više tvrdnji, svaka bi od njih trebala biti formulirana kao zasebna hipoteza. Moguće je također formulirati jednu „glavnu“ hipotezu i više „pothipoteza“ kojima se provjeravaju pojedini aspekti glavne hipoteze. Tako u jednom lingvističkom radu o jezičnom kontaktu autori (Hekking, Bakker i Gómez Rendón 2010), između ostalog, predviđaju da će se leksički elementi lakše posuđivati od gramatičkih, što dijele u dvije pothipoteze: da će se otvorene vrste riječi lakše posuđivati od zatvorenih i da će se slobodni morfemi lakše posuđivati od vezanih. Obje su pothipoteze povezane, a zapravo sadrže različite aspekte definiranja gramatičkih i leksičkih elemenata.

Trebalo bi još naglasiti razliku između pretpostavke (hipoteze) i postavke. Hipoteza je ono što još ne znamo, nego istraživanjem želimo provjeriti, recimo, „Prevođenje s materinjeg jezika na strani jezik iziskuje veći kognitivni napor nego prevođenje sa stranog na materinji jezik“. Postavka (postulat, aksiom)³ je naprotiv nešto što u istraživanju uzimamo zdravo za gotovo i što ne provjeravamo, obično zato što je već dokazano prethodnim istraživanjima, bilo da se radi o teorijskoj (npr. „prevođenje je kognitivni proces“) ili metodološkoj postavci (npr. „kognitivni napor može se izmjeriti metodom praćenja pogleda“)⁴.

Valja napomenuti da ne moraju sva istraživanja nužno imati hipoteze, osobito ako je riječ o izviđajnim (eksploratornim) istraživanjima. Izviđajna se istraživanja provode u području koje je još posve neistraženo pa je teško imati bilo kakvo očekivanje koje bi se formuliralo kao hipoteza te se u takvom slučaju umjesto hipoteza mogu navesti samo istraživačka pitanja. No, u vezi s time trebalo bi imati na umu dvije stvari. Prvo, u nedostatku hipoteza koje bi se istraživanjem provjeravale treba dobro razmisliti o formulaciji samih

---

³ Engl. *assumption, postulate, axiom*.

⁴ Više pojedinosti o ovom primjeru vidi u Pavlović i Jensen (2009).

istraživačkih pitanja, koja bi u tom slučaju trebalo operacionalizirati na način koji je opisan u nastavku. Drugo, ako istraživanje ne počinje hipotezom, bilo bi poželjno da ono završi prijedlogom hipoteza za buduća istraživanja, koje se mogu formulirati na temelju rezultata dobivenih izviđajnim istraživanjem. Neka istraživanja koja se služe kvalitativnim pristupom (v. 11.1.) također kao polazišnu točku imaju samo istraživačka pitanja, a ne i hipoteze.

5.1. Vrste hipoteza

Razlikujemo deskriptivne, eksplanatorne i prediktivne hipoteze. Kao što sam naziv daje naslutiti, deskriptivnim se hipotezama pokušava *opisati* neki aspekt fenomena koji se proučava, npr. „Obilježja dijalekta prisutna u izvornom tekstu u prijevodima se neutraliziraju“ (H1). Takva hipoteza ne govori ništa o uzrocima ni o posljedicama, nego samo opisuje situaciju. Nasuprot tomu, eksplanatorne hipoteze podrazumijevaju pokušaj *objašnjenja* fenomena, npr. „Prevoditelji izbjegavaju dosljednu zamjenu izvornog dijalekta dijalektom ciljnog jezika zbog straha od negativnih reakcija čitatelja/gledatelja“ (H2). Prediktivnim se hipotezama *predviđaju* posljedice, npr. „Prevođenje izvornog dijalekta određenim dijalektom ciljnoga jezika izaziva negativne reakcije čitatelja/gledatelja“ (H3). Naizgled je razlika samo u načinu na koji je hipoteza formulirana, ali ta je razlika itekako važna s obzirom na izbor odgovarajuće metodologije. Na primjer, za provjeru H1 odgovarajuća bi metoda bila tekstualna analiza: trebalo bi usporediti izvorne tekstove koji sadrže obilježja dijalekata i prijevode tih tekstova te ispitati u kojoj se mjeri dijalektalna obilježja pojavljuju u izvorniku, a u kojoj u prijevodu. Na temelju samih tih tekstova ne bismo mogli provjeriti H2, u kojoj je riječ o razlozima zbog kojih se obilježja dijalekata neutraliziraju. Za provjeru te hipoteze morali bismo prikupiti podatke od sudionika, npr. pomoću upitnika (v. 8.1.) ili intervjua (v. 8.2.) sa samim prevoditeljima i upitati ih za razloge njihova odabira. H3 bismo također morali provjeriti pomoću sudionika, ali ovaj put bi to trebali biti potencijalni čitatelji ili gledatelji kojima je prijevod namijenjen te bismo trebali ispitati koji efekt na njih ima odabir određene prijevodne strategije. Konkretnim istraživanjem mogla bi se provjeriti

samo jedna, dvije ili sve tri navedene hipoteze, ovisno o vrsti i cilju istraživanja te vremenu koje bi istraživač imao na raspolaganju.

Hipoteze nadalje mogu biti opće ili ograničena dosega. Sve tri hipoteze iz prethodnog odlomka formulirane su kao opće, što znači da je riječ o tvrdnjama koje bi trebale vrijediti za sve prijevode, prevoditelje i prijevodne procese. Tako formulirane hipoteze nije moguće dokazati jednim istraživanjem, ali pojedinačna istraživanja mogu biti usmjerena njihovoj provjeri. U znanosti o prevođenju tako postoje hipoteze koje se odnose na prijevodne univerzalije – obilježja za koja se pretpostavlja da su zajednička svim prijevodima – i koje su formulirane kao opće hipoteze. One vjerojatno nikad neće biti u potpunosti dokazane jer se u humanističkim i društvenim znanostima obično može dokazati samo tendencija, ali uvijek iznova izazivaju interes istraživača. Primjer je opće hipoteze hipoteza eksplikacije, prema kojoj su prijevodi eksplicitniji od izvornih tekstova (v. npr. Blum-Kulka 1986/2000). Za razliku od zakonitosti u prirodnim znanostima, ovdje se ne može dokazati da zakonitost vrijedi u 100 % slučajeva, nego u najboljem slučaju da je tako u većini slučajeva. Opće se hipoteze mogu provjeravati i u sklopu manjih istraživanja, samo je važno da istraživač jasno naglasi ograničenja vlastitog istraživanja i da ne donosi preopćenite zaključke.

Hipoteze ograničena dosega uobičajenije su od općih. Ograničenja se mogu ticati vrste teksta, vrste prevođenja, jezičnog para ili nekih drugih okolnosti. Primjerice, opća hipoteza „Jezik prijevoda bliži je standardnom jeziku od jezika izvornika“ može se formulirati kao hipoteza ograničena dosega ovako: „Jezik prijevoda na hrvatski u podslovljavanju filmova za nacionalnu televiziju sadrži manje nestandardnih jezičnih obilježja nego što je slučaj s jezikom engleskih izvornika.“ Hipoteza se odnosi na određenu vrstu teksta i medija te na određeni jezični par.

Važno je naglasiti da se hipoteze moraju moći provjeriti, što uključuje i mogućnost njihova opovrgavanja – u suprotnom su vjerojatno preširoko formulirane ili izražavaju nešto što je već poznato. Svaka od hipoteza navedenih u ovom poglavlju, uključujući i opće, mogla bi se provjeriti, što znači da bi je rezultati istraživanja mogli potvrditi ili opovrgnuti: moglo bi se pokazati da način na koji su prevedene metafore u političkim govorima utječe na percepciju političara među ciljnim čitateljima, ali i da ne utječe; moglo bi se pokazati da jezik prijevoda sadrži manje nestandardnih obilježja od jezika izvornika, ali i da je stilski sličan izvorniku ili da čak ima više obilježja nestandardnoga jezika nego

izvornik. To znači da su hipoteze dobro formulirane. Cilj istraživanja, naime, nije *potvrditi* hipotezu, nego je *provjeriti*, što znači da je jednako „dobar“ rezultat i onaj kojim se hipoteza potvrđuje i onaj kojim se opovrgava.

5.2. Operacionalizacija hipoteza

Kad se istraživačko pitanje pretvori u hipotezu, pred istraživačem je vrlo važan zadatak: operacionalizacija hipoteze. To znači da je tvrdnju potrebno konkretizirati kako bi se pojedine vrijednosti mogle izmjeriti. Na primjer, hipoteza „Vremensko ograničenje utječe na kvalitetu prijevoda“ može se operacionalizirati na različite načine, ali svaki bi od njih morao uključiti definiranje osnovnih pojmova „vremensko ograničenje“ i „kvaliteta prijevoda“. Istraživač si postavlja pitanje: što će u mom istraživanju značiti „vremensko ograničenje“? Na koji ću ga način odrediti? Istraživanje kojim se ispituje utjecaj vremenskog ograničenja vjerojatno će biti eksperimentalno (v. 7.1.), što znači da istraživač mora odrediti trajanje zadatka s vremenskim ograničenjem i bez njega. Na koji će to način učiniti? Može proučiti literaturu i vidjeti kako su to učinili drugi istraživači koji su se bavili tom temom. Također može napraviti pilot istraživanje⁵ u kojemu će vidjeti koliko je vremena za opušteno obavljanje zadatka u prosjeku potrebno sudionicima iz iste populacije (npr. studentima završne godine prevoditeljskog studija, profesionalnim prevoditeljima s više od 10 godina iskustva...). Dobiveni rezultat može poslužiti za određivanje trajanja zadatka bez ograničenja, dok bi trajanje s ograničenjem trebalo donekle umanjiti. Za koliko posto? Hoće li ograničenje biti jednako za sve sudionike ili bi ga trebalo prilagoditi svakom pojedinom sudioniku s obzirom na njihovu prosječnu brzinu rada? Nadalje, kako operacionalizirati „kvalitetu prijevoda“? U literaturi postoje brojne rasprave o tom pitanju i puno načina na koje se kvaliteta može definirati i izmjeriti. Koji način odabrati? Hoće li istraživač sam procjenjivati kvalitetu prijevoda dobivenih u istraživanju? Ako hoće, na koji će način postići „objektivnost“ pri procjeni? Ako neće, tko će biti ocjenjivači?

---

⁵ Pilot istraživanje je preliminarno istraživanje manjeg opsega koje prethodi glavnom istraživanju.

Koliko će ih biti? Hoće li unaprijed dobiti upute o tome kako da procijene prijevode? Hoće li se međusobno dogovarati kako bi postigli konsenzus oko procjene? Sve su to pitanja koja bi istraživač trebao postaviti u fazi planiranja istraživanja, a pri izvještavanju o istraživanju detaljno opisati i objasniti.

Kao što smo vidjeli na temelju navedenog primjera, odluku o tome kako će operacionalizirati hipotezu donosi istraživač, što znači da je ona donekle subjektivna, ali svakako se mora vrlo jasno obrazložiti. Istraživač bi trebao „uvjeriti“ druge pripadnike znanstvene zajednice da odabrani način operacionalizacije ima smisla, da se njime na smislen i logičan način može provjeriti željena hipoteza i dobiti rezultat relevantan za cilj istraživanja.

U zaključku poglavlja o hipotezama valja naglasiti da je postavljanje hipoteza ključna faza u planiranju istraživanja, koja istraživaču omogućava dodatno sužavanje i konkretizaciju teme istraživanja. U idućem će poglavlju biti više riječi o operacionalizaciji hipoteza pomoću varijabli.

ZADACI:

1. U radovima o temi koju ste odabrali za svoje istraživanje pronađite hipoteze. Kojoj vrsti hipoteza pripadaju? Jesu li dobro formulirane i operacionalizirane? Jesu li autori dobro obrazložili operacionalizaciju hipoteze? Odgovara li odabrana metodologija hipotezama?
2. Kritički procijenite ove hipoteze:
  - Svaki jezik struke, pa tako i jezik prava, prirodni je jezik podložan promjenama.
  - Postojanje terminološke varijacije nije iznimna pojava u jeziku struke i negativno utječe na dosljednost prijevoda.
  - Terminologija u Hrvatskoj do danas nije potpuno razvijena.
  - Primjena resursa i alata omogućuje kvalitetan pristup pri izradi i analizi terminološke baze.
  - Terminološko usklađivanje engleske i hrvatske pravne terminologije otežava razlika u pravnim sustavima.
3. Na temelju istraživačkih pitanja koja ste postavili u prethodnom poglavlju formulirajte nekoliko hipoteza. Za svaku odredite je li deskriptivna, eksplanatorna ili prediktivna. Ako je koja od vaših hipoteza previše općenita, na koji bi joj se način mogao ograničiti doseg? Je li svaku od vaših hipoteza moguće provjeriti? Je li ih moguće opovrgnuti? Koji su u svakoj hipotezi ključni pojmovi koje ćete morati operacionalizirati? Na koji ćete način to učiniti?

PROČITAJTE VIŠE:

Više informacija o formuliranju i vrstama hipoteza potražite u Williams i Chesterman (2002: 71–82). O operacionalizaciji hipoteza detaljnije govore Saldanha i O'Brien (2013: 23–25).

6. Varijable

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- prepoznati varijable u istraživanju
- razlikovati nezavisne, zavisne i ometajuće varijable
- odrediti vrijednosti varijable
- razlikovati korelaciju od kauzalnosti
- primijeniti znanje o varijablama na vlastito istraživanje.

Varijable su aspekti pojave koju proučavamo, a koje pokušavamo povezati kako bismo ih bolje razumjeli (Williams i Chesterman 2002: 83). One su mjerljiva svojstva nekog fenomena koja variraju – poprimaju različite vrijednosti – u određenim uvjetima. Kako bismo lakše objasnili varijable, navest ćemo najprije jedan primjer izvan područja jezika i prevođenja.

Zamislimo da je Petra trenerica badmintona koja u svojoj ekipi ima igračicu po imenu Ana. Promatrajući ekipu za vrijeme treninga, Petra uočava kako Anina igra poprilično varira: neki put igra zaista dobro, a neki put lošije. Petru zanima o čemu ovisi kvaliteta Anine igre kako bi joj mogla pomoći da pobijedi na idućem važnom turniru. To je Petrin istraživački problem, koji bi se mogao svesti na istraživačko pitanje: Zašto Ana neki put igra dobro, a neki put loše? Eksplanatorna hipoteza bi se mogla postaviti u sljedećem obliku: X utječe na kvalitetu Anine igre. Kvaliteta igre mogla bi se operacionalizirati na različite načine, od kojih bi najjednostavniji mogao biti broj osvojenih poena u setu. Kvaliteta igre varira – ona je aspekt igre koji se može smatrati varijablom. X bi mogao biti niz okolnosti koje također variraju i možda utječu na kvalitetu Anine igre: Anino psihofizičko stanje (umor, rastresenost...), Anina protivnica (bolja ili lošija od nje), reket (ako ima više reketa koje izmjenjuje, možda joj jedan više

odgovara), teren (npr. je li klizav zbog kondenzacije), osvjetljenje u dvorani, temperatura zraka u dvorani... Ako bi željela provesti empirijsko istraživanje kojim bi odgovorila na svoje istraživačko pitanje, Petra bi trebala provjeriti niz hipoteza kako bi doznala koja od navedenih varijabli utječe na Aninu igru.

Ako se sad vratimo proučavanju jezika i prevođenja, mogli bismo postaviti sljedeću hipotezu: „Iskustvo prevoditelja utječe na kvalitetu prijevoda“, koja bi po svojoj strukturi bila vrlo slična hipotezama o Aninoj kvaliteti igre: jedna je varijabla „kvaliteta prijevoda“, na koju se pretpostavlja da bi mogla utjecati druga varijabla, „iskustvo prevoditelja“. Umjesto varijable iskustva mogli bismo zamisliti istraživanja kojima bi se provjerio utjecaj drugih varijabli na kvalitetu prijevoda: prevoditeljevo psihofizičko stanje (umor, rastresenost...), težina teksta, vrsta teksta (koju prevoditelj često prevodi ili koju prevodi rijetko), područje (prevoditelju manje ili više poznato), upute koje je prevoditelj dobio od naručitelja (jasne, nejasne...), vremensko ograničenje, dostupnost pomagala i alata, uvjeti rada (buka, osvjetljenje...) i dr.

6.1. Vrste varijabli

U hipotezi „Iskustvo prevoditelja utječe na kvalitetu prijevoda“, „kvaliteta prijevoda“ može se smatrati *zavisnom varijablom* jer je hipoteza postavljena tako da se istraživanjem provjerava ovisi li ona o nekoj drugoj, *nezavisnoj varijabli* („iskustvu prevoditelja“).

Zavisne su varijable predmet istraživanja: provjeravamo ovisi li vrijednost zavisne varijable o promjenama nezavisne varijable. Nezavisna se pak varijabla ili mijenja sama (u opservacijskom istraživanju, v. 7.2.) ili je mijenja istraživač (u eksperimentalnom istraživanju, v. 7.1.) kako bi provjerio njezin utjecaj na zavisnu varijablu. U prvom bismo slučaju mogli zamisliti istraživača koji je od prevoditeljske agencije dobio dopuštenje da promatra rad te agencije i prati kvalitetu prijevoda koji se šalju na redakturu. Istraživač prikuplja podatke o kvaliteti prijevoda (koja bi se mogla operacionalizirati s obzirom na broj ispravaka koje je redaktor morao unijeti u prijevod), ali i o iskustvu pojedinih prevoditelja kako bi provjerio postoji li korelacija (v. 6.2.) između tih dviju varijabli. Varijabla

iskustva varira bez utjecaja istraživača, s obzirom na strukturu zaposlenika agencije. U slučaju da želi sam kontrolirati nezavisnu varijablu, istraživač bi umjesto opservacije trebao provesti eksperiment: pronaći odgovarajući broj „neiskusnih prevoditelja“ i „iskusnih prevoditelja“ te provjeriti postoji li razlika u kvaliteti prijevoda koje je izradila svaka od tih dviju grupa.

Situacija je nešto složenija zbog postojanja i treće vrste varijable, a to je *ometajuća varijabla*⁶. Na primjer, što ako je grupa „neiskusnih prevoditelja“ dobila zadatak da prevede vrlo teške tekstove, a grupa „iskusnih prevoditelja“ vrlo jednostavne? Hoće li lošija kvaliteta prijevoda biti rezultat neiskustva prevoditelja ili težine tekstova? Ili kombinacije obje varijable? U eksperimentalnom bi istraživanju stoga istraživač trebao predvidjeti te onemogućiti (ili bar maksimalno ublažiti) utjecaj ometajućih varijabli: obje bi grupe trebale prevoditi isti tekst ili bar tekst jednake težine, u jednakim uvjetima, kako bi se izolirala varijabla koja istraživača zanima: iskustvo prevoditelja. U opservacijskom istraživanju takvo kontroliranje varijabli obično nije moguće, ali ta vrsta istraživanja ima druge prednosti (v. 7.2.1.).

6.2. Odnos između varijabli

Empirijskim se istraživanjima proučava odnos između varijabli, to jest, pokušava se utvrditi postoji li između njih veza (korelacija). Mogući su sljedeći rezultati:

- nema korelacije: poznavanje jedne varijable neće nam omogućiti da išta zaključimo o drugoj varijabli (npr. boja očiju prevoditelja ne govori nam ništa o kvaliteti prijevoda)
- pozitivna korelacija: što je viša vrijednost jedne varijable, to je viša vrijednost i druge (npr. što je veći broj godina iskustva prevoditelja, to je viša kvaliteta prijevoda)
- negativna korelacija: što je viša vrijednost jedne varijable, to je niža vrijednost druge (npr. što je veći broj godina iskustva prevoditelja, to je manji broj pogrešaka u prijevodu).

---

⁶ Naziva se još i intervenirajuća varijabla ili ometajući faktor.

Važno je istaknuti da korelacija uočena u nekom istraživanju nužno ne podrazumijeva postojanje uzročno-posljedičnog (kauzalnog) odnosa. Možda postoji neka treća varijabla koja utječe na obje varijable koje proučavamo. Na primjer, mogli bismo u sklopu nekog istraživanja opaziti da prijevodni zadaci koji su kraće trajali ujedno sadrže i manje pogrešaka. Znači li ta korelacija da brže prevođenje dovodi do manjeg broja pogrešaka? Sigurno ne; mora da je postojela neka treća varijabla koja je uzrok i bržem prevođenju i manjem broju pogrešaka, recimo, iskustvo sudionika: što su sudionici iskusniji, to brže prevode i to manje griješe.

OKVIR B. ODREĐIVANJE VARIJABLI NA TEMELJU HIPOTEZA

Kad je riječ o hipotezi kao što je „Iskustvo prevoditelja utječe na kvalitetu prijevoda“ formulacija same hipoteze olakšava nam uvidjeti koje su varijable, odnosno što utječe na što. Ipak, u poglavlju o hipotezama vidjeli smo da postoje različite vrste hipoteza (deskriptivne, eksplanatorne i prediktivne) te da će one biti izražene na različite načine. Svaka dobro formulirana hipoteza nužno sadrži varijable, ali ih nije uvijek sasvim jednostavno izdvojiti. Jasno određivanje i ekspliciranje hipoteza i varijabli vrlo je važno jer će nam ukazati na eventualne probleme u istraživanju. Stoga se uvijek zapravo trebamo pitati – što utječe na što. Pogledajmo primjere hipoteza iz prethodnog poglavlja i razmislimo o varijablama.

Jedna je hipoteza bila: „Posuđivanje leksičkih elemenata lakše je od posuđivanja gramatičkih elemenata“. Što ovdje utječe na što? Vrsta elementa utječe na težinu posuđivanja. Dakle, istražujemo „težinu posuđivanja“ elemenata među jezicima, a variramo je li element leksički ili gramatički. Stoga je „težina posuđivanja“ (kako god je operacionalizirali!) zavisna varijabla, a nezavisna varijabla je vrsta elementa koji se posuđuje (i riječ je o varijabli koja se mijenja sama).

Također smo naveli hipotezu: „Obilježja dijalekta prisutna u izvornom tekstu u prijevodima se neutraliziraju“. Što ovdje utječe na što? Činjenica da je riječ o izvorniku ili prijevodu utječe na prisutnost dijalektalnih obilježja, pa je stoga zavisna varijabla „obilježja dijalekta“, a nezavisna status teksta (izvornik ili prijevod).

Eksplanatorna hipoteza koju smo spomenuli bila je „Prevoditelji izbjegavaju dosljednu zamjenu izvornog dijalekta dijalektom ciljnog jezika zbog straha od negativnih reakcija čitatelja/gledatelja“. Zavisna je varijabla zamjena izvornog dijalekta dijalektom ciljnog jezika (druge su mogućnosti: zamjena standardnim jezikom, zamjena razgovornim jezikom), a nezavisna je varijabla prevoditeljevo uzimanje u obzir negativne reakcije čitatelja. Ova je hipoteza specifična jer govori o jednoj vrsti prijevodne strategije koja može izazvati negativnu emocionalnu reakciju. Zbog toga bi ova hipoteza mogla biti pothipoteza neke šire hipoteze prema kojoj negativne emocionalne reakcije općenito utječu na prijevodne strategije.

Posljednji je primjer prediktivna hipoteza „Prevođenje izvornog dijalekta određenim dijalektom ciljnoga jezika izaziva negativne reakcije čitatelja/gledatelja“. U toj su hipotezi zavisna varijabla reakcije čitatelja, a nezavisna varijabla prijevodna strategija.

Određivanjem varijabli na temelju hipoteza provjeravamo samu hipotezu, kao i mogućnosti njezine operacionalizacije. Stoga je taj korak ključan. Ako nam je to teško ili ako shvatimo da nam hipoteza nije formulirana ili zamišljena na odgovarajući način, ne treba očajavati! Istraživanje je ciklički proces, u kojem se često s nekim novim saznanjima moramo vratiti na prethodni korak i poboljšati ga. To je čar istraživanja i njegov sastavni dio.

6.3. Vrijednost varijable

Osim na zavisne, nezavisne i ometajuće, varijable možemo podijeliti i s obzirom na vrijednost te tako možemo razlikovati jednostavne i složene varijable. Jednostavne (binarne) varijable imaju samo dvije vrijednosti (mogućnosti), npr. prevoditelj je „neiskusni“ ili „iskusni“, prijevod je „kvalitetan“ ili „nekvalitetan“. Nasuprot tomu, složene varijable imaju više vrijednosti, npr. „student prevoditeljstva“, „prevoditelj s manje od 5 godina iskustva“, „prevoditelj s 5–10 godina iskustva“, „prevoditelj s više od 10 godina iskustva“; kvaliteta prijevoda mogla bi se ocijeniti na ljestvici od 1 do 3 ili od 1 do 5 i sl.

Istraživač sam odlučuje o tome hoće li varijablu konceptualizirati kao jednostavnu ili složenu te koliko će složena varijabla imati vrijednosti i kako će one biti definirane. Složene varijable omogućavaju veće nijansiranje u situacijama kad istraživač procijeni da je takva preciznija slika potrebna i relevantna. Točno definiranje varijabli u mjerljive vrijednosti važan je aspekt operacionalizacije (v. 5.2.).

ZADACI:

1. U hipotezama koje ste formulirali u prethodnom poglavlju izdvojite sve varijable. Koje su zavisne, a koje nezavisne?
- 2.. Na koji ćete način operacionalizirati vrijednosti varijabli? Zašto baš tako? Mogu li se vrijednosti definirati na neki drugi način? Koje bi bile prednosti i nedostaci svakog od načina?
3. Koje su moguće ometajuće varijable u vašem istraživanju? Kako bi ih se moglo kontrolirati ili ublažiti njihov utjecaj?
4. U literaturi o vašoj temi istraživanja uočite koje su varijable istraživači proučavali. Koje su im varijable bile zavisne, a koje nezavisne? Kako su riješili problem ometajućih varijabli? Koji odnos između varijabli su pokazali rezultati?

PROČITAJTE VIŠE:

O odnosima među varijablama pristupačno pišu Williams i Chesterman (2002: 83–89).